

Nogle værdimæssige problemer i leveårsforskningen — illustreret ved den danske velfærdsundersøgelse

Erik Jørgen Hansen

1. Indledende bemærkninger

I Økonomi og Politik, 53 (2 og 3), har Kjeld Møller Pedersen (KMP) beskæftiget sig en hel del med socialforskningsinstituttets velfærdsundersøgelse. Det billede af velfærdsundersøgelsens reelle videnskabelige problemer, som fremstår på grundlag af KMP's artikler, er efter mit skøn særdeles skævt. Derfor bebudede jeg — ligeledes i Økonomi og Politik 53 (2) — at jeg senere ville »uddytte de mange virkelig uløste, teoretiske og metodemæssige problemer, som vi er stødt på i arbejdet med undersøgelsen«. Disse problemer har alle sammen noget at gøre med de værdimæssige valg i undersøgelsen, og en uddybning af, hvad jeg ser som undersøgelsens egentlige videnskabelige problemer, må derfor begynde med nogle generelle bemærkninger om værdiproblematikken.

2. Omkring værdiproblematikken

Hvad der reelt forskes i, og *hvem* der faktisk forskes for, er i høj grad bestemt af den enkelte forskers personlige værdiopfattelser. Dette kan vi vel tillade os at betragte som en banal kendsgerning. Det er alligevel en kendsgerning, som det stadigvæk er værd at have i erindring, når vi skal afgøre, hvilke værdiopfattelser der *også* øver indflydelse på forskningens faktiske udformning eller i værste fald helt dirigerer forskerens arbejde.

Når det gælder valg af emne og den målgruppe, som forskningsresultaterne sigter på, er det i de fleste tilfælde forholdsvis enkelt at aflæse de forskellige interessegruppers direkte eller indirekte indflydelse. Sværere bliver det, når vi eksempelvis i den empiriske samfundsforskning vender os mod udvælgelsen af de enkelte variable og deres konkrete operationalisering — men lige netop i denne del af forskningsprocessen ligger i mange tilfælde de helt afgørende værdimæssige valg. Udvalget af variable og deres operationalisering er jo afgørende for, hvilken del af virkeligheden den empiriske samfundsforskning kommer med udsagn om, og hvad den siger om denne virkelighed.

Min interesse er i denne omgang ikke rettet mod spørgsmålet om, *hvis* værdier der har øvet indflydelse på et forskningsprojekt, men *hvilke* værdier det drejer sig om. Ikke for at studere værdierne, men for at fremskaffe et grundlag for en vurdering af forskningsresultaternes samfundsmæssige relevans og deres gennemslagskraft. Genstanden for min interesse er i denne artikel ikke samfundsforskningen i almindelighed, men levkårsforskningen – illustreret ved de værdimæssige valg, der er foretaget i den foreløbig sidste af de store nordiske levkårsundersøgelser, nemlig den danske velfærdsundersøgelse, der kortlægger levkårene for den 20–69-årige befolkning i Danmark i 1976.

Når jeg finder det nødvendigt at tage de værdimæssige problemer i dette projekt – der nu foreligger offentligt i fem-bindt værket: *Fordelingen af levkårene* (SFI-publ. 82, bd. I–V, 1978–80) (1) – op til nærmere diskussion, hænger det først og fremmest sammen med tre ambitiøse målsætninger i projektet. For det første sigter denne undersøgelse på at sige noget om den samlede, relative levkårssituation for store befolkningskategorier, for det andet vil vi her udfra kritisk vurdere samfundssystemets evne til at opfylde væsentlige politiske målsætninger og for det tredje overvejes det at lade den nu anvendte undersøgelsesmodel være grundstammen i regelmæssigt tilbagevendende undersøgelser, der sigter på en løbende vurdering af det danske samfunds målsætningsopfyldelse.

Hvor i værdifeltet befinder den danske velfærdsundersøgelse sig da? Da det ikke kan sjules, at jeg – lige fra ideen til denne undersøgelse blev skabt – har været en slags hovedmand i projektet, kan det følgende ifølge sagens natur ikke blive en ekstern, kritisk vurdering af værdiorienteringen i velfærdsundersøgelsen. Derimod kan det blive et forsøg på en nødvendig, efterfølgende strukturering og systematisering af de værdimæssige valg, der explicit og implicit blev truffet under det forholdsvis langvarige, praktiske arbejde med et særdeles omfattende datamateriale.

Når undersøgelsens formål og dens planlagte fremtidige anvendelsesmuligheder tages i betragtning, hvad er da de vigtigste dimensioner i en sådan strukturering af dens værdidimensioner? Så vidt jeg kan se er det følgende: For det første det bagvedliggende menneskesyn og samfundssyn, dernæst opfattelsen af, hvad den overordnede målsætning for samfundet bør være, for det tredje opfattelsen af, hvad der er onde levkårsforhold, og sidst, men ikke mindst, at alle disse værdimæssige valg empirisk førte til udskillelse af større befolkningsgrupper, som var karakteriseret ved en serie af bestemte dårlige positioner på flere forskellige levkårskomponenter. Disse kombinationer af dårlige levkårspositioner var i deres nøjagtige empiriske sammensætning ikke nødvendigvis forudset, og de giver både erkendelsesmæssige og anvendelsesmæssige vanskeligheder, bl. a. fordi nogle af kombinationerne ikke har noget modsvar i det faglige, politiske, administrative eller folkelige sprogbrug. Disse kombinationer, som jeg senere vil vende tilbage til, vil her blive kaldt levkårsprofiler.

3. Menneskesyn og levemålsmodel

Ser vi først på velfærdsundersøgelsens helt grundlæggende menneskesyn, er dette ikke explicit formuleret i undersøgelsens hovedrapport, men findes tydeligt tilkendegivet i det forudgående teoretiske oplæg (2). Her siges, at et menneske med størst mulig velfærd ikke er et menneske med størst muligt forbrug eller en psykisk tilstand, hvor man passivt affinder sig med tilværelsen. Det er derimod et menneske, der på baggrund af rigelige individuelle og kollektive ressourcer er aktivt og skabende, har positive oplevelser af kreativ art og er i konstant samvirke og kommunikation med andre mennesker.

Dette menneskesyn fik indflydelse på undersøgelsens udformning, når det gjaldt fastlæggelsen af, hvilke elementer der skulle indgå i undersøgelsens levemålsmodel, hvorimod menneskesynet – hvad jeg vil vende tilbage til – kun delvist blev fulgt op i operationaliseringen af de enkelte variable under hvert element.

Undersøgelsens levemålsmodel, der er ridset op i *skema 1* og *figur 1*, kan kort sammenfattes således: Velfærd betragtes som bestående af individuelle ressourcer, der såvel skabes og udvikles som hæmmes og nedbrydes i interaktionen i basale primærgrupper og i relationen til sekundærgrupperne med et resultat, der igen yderligere frugtbares eller delvis ødelægges i et samspil med et fysisk/økologisk og økonomisk miljø.

Skema 1. Elementer i velfærdsbegrebet. En referenceramme

1. Individuelle ressourcer

- a) Færdigheds- og kundskabsressourcer
- b) Fysiske ressourcer
- c) Psykiske ressourcer

2. Sociale relationer eller det sociale netværk

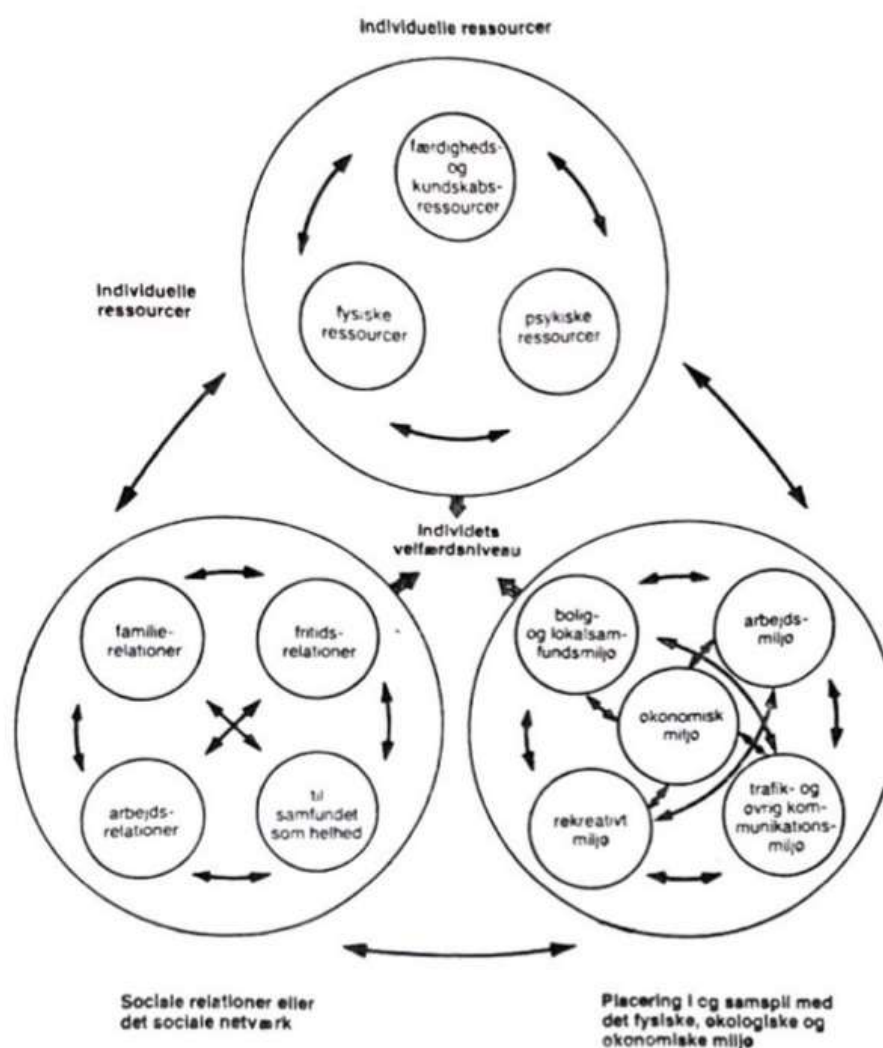
- a) Familierelationer
- b) Arbejdsrelationer
- c) Fritidsrelationer
- d) Relationer til samfundet som helhed (politiske institutioner) og større sekundærgrupper (interesseorganisationer)

3. Placering i og samspil med det fysiske, økologiske og økonomiske miljø

- a) Boligmiljø og lokalsamfundsmiljø
 - b) Arbejdsmiljø
 - c) Trafikmiljø og øvrige kommunikationsmæssige miljø
 - d) Rekreativt miljø
 - e) Økonomisk miljø (omfanget og arten af forbruget af varer og tjenesteydelser, forbruget af sociale og andre offentlige ydelser)
-

Kilde: Erik Jørgen Hansen: *Fordelingen af levemålene. Teori, metode og sammenfatning*. Socialforskningsinstituttets publikation 82, bind I, København 1978.

Figur 1. En referenceramme til analyse af det enkelte individs velfærdsniveau

Kilde: Erik Jørgen Hansen: *Hvordan måler vi det umålelige? Oplæg til undersøgelse af befolkningens velfærd*. Socialforskningsinstituttets småtryk 6, København 1973.

4. Samfundssyn

Ser vi dernæst på undersøgelsens samfundssyn afspejler dette sig allerede i undersøgelsens egentlige hovedformål, der ikke så meget var at belyse levekårene som *forskellene* i disse. Bag ved dette lå det hovedsynspunkt, at det eksisterende samfundssystem skaber og vedligeholder forskelle i levekår, men på den anden side *ikke* i alle tilfælde kan forhindre en politik til en vis formindskelse af disse forskelle.

De træk ved samfundssystemet, som blev opfattet som de altafgørende, var de strukturelle træk, især arbejdsdelingen og de hermed nært forbundne magtforskelle, der både betragtes som et resultat af og en årsag til arbejdsdelingen. Disse strukturelle træk kan så igen fremtræde som en levkårsdiskriminering, der umiddelbart betragtet synes baseret på individuelt lænkede kendetegn som fx køn og alder. Opretholdelsen af den udbredte akcept af levkårsforskellene er ifølge undersøgelsens samfundssyn et resultat af den legitimeringsproces, som finder sted i de grundlæggende socialiserings-, uddannelses- og kvalifikationsprocesser.

Dette samfundssyn kan ikke siges at have påvirket undersøgelsens udformning helt direkte, forstået således, at undersøgelsesmodellen blev begrundet heri. Derimod indirekte, idet undersøgelsen tog sit udgangspunkt i politiske målsætninger, der må betragtes som begrundet i ovenstående samfundssyn.

5. Overordnede samfundsmæssige målsætninger

a. Indledning

Samfundssynet har nemlig sit modsvar i udvælgelsen af undersøgelsens baggrundsvARIABLE. Her fastlægges efter hvilke kriterier befolkningen skal inddeles. Det vil sige mellem hvilke befolkningsgrupper man ønsker at kortlægge eventuelle levkårsforskelle. Menneskesynet har derimod sit modsvar i undersøgelsens levkårsmodel, der forsøger at angive, hvad der er de vigtigste elementer i den enkeltes levkår. På det samfundspolitiske plan har samfundssynet igen sit modsvar i spørgsmålet om, *hvem* der skal være lige, mens menneskesynet har sit modsvar i spørgsmålet om, *hvad* der skal være lige.

De nævnte centrale begreber, der har været afgørende for, hvor i værdifeltet undersøgelsen placerede sig, kan opstilles således:

<i>Filosofisk dimension</i>		<i>Samfundspolitisk dimension</i>		<i>Variabelkategori</i>
samfundssyn	↔	<i>hvem</i> skal være lige	↔	baggrundsvARIABLE
menneskesyn	↔	<i>hvad</i> skal være lige	↔	levkårsvariable

Det karakteristiske for undersøgelsen er, at det er almene samfundspolitiske målsætninger, som har været helt afgørende for den endelige udvælgelse af variablene og deres udformning.

b. Hvem skal være lige?

For udvælgelsen af baggrundsvariablene betyder dette, at det endeligt afgørende ikke har været, hvad der forårsager uligheden, men spørgsmålet om, hvilke befolkningskategorier man ikke ønsker der skal være ulighed imellem.

Dette blev i undersøgelsesrapporten formuleret således, at man i vort samfund ideelt set ikke vil akceptere, at et menneskes velfærd hænger sammen med den kategori, som han eller hun tilhører, at hvad et menneske *er* kan bruges til at forudsige, hvad hun *har* (3). Hvad er det da for kategorier, som man ikke ønsker sociale forskelle imellem, eller hvad er det, mennesket må kunne være uden at skulle »straffes« med dårligere levkår end andre? Det er fx gammel eller ung, mand eller kvinde, hvid eller sort osv. Fortsætter man denne tankegang, når man til, at det drejer sig om i hvert fald følgende kategorier, hvorimellem sociale forskelle søges formindsket: køn, socialgrupper, generationer, regioner, civilstand, store og små familier, nationaliteter/racer. Disse kategorier blev udvidet med bl. a. klassifikationer efter indkomst og arbejdsstilling ud fra følgende argumentation: »De sidstnævnte klassifikationer lader sig yderligere begrunde ud fra en ren lighedssorteret betragtning. Eksempelvis kan forskellig indkomst ud fra denne betragtning kun begrundes i forskellige omkostninger i forbindelse med at arbejde og forsørge familie. Det betyder, at forskellig indkomst *under disse forudsætninger* ikke må give sig udslag i forskellig velfærd. På samme måde er forskellige arbejdsstillinger begrundet i hensigtsmæssigheden i en arbejdsdeling, idet denne, alt andet lige, formodes at forøge samfundets totale velstand. Der findes derimod ikke ud fra en ren lighedsorienteret betragtning nogen begrundelse for, at forskellige arbejdsstillingskategorier skal have forskellig velfærd«. (SFI-pub. 82, bd. I, side 128–129).

Denne fastlæggelse af de relevante baggrundsklassifikationer var i overensstemmelse med undersøgelsens formålsbeskrivelse, hvor det bl. a. hedder, at man vil indkredse – eller lokalisere – befolkningskategorier, der har særligt dårlige eller særligt gode levkår, men selvsagt kun befolkningskategorier der lader sig udskille efter ovenstående – meget vide – klassifikationer. Velfærdsundersøgelsen placerede sig hermed som en undersøgelse, der ikke samtidig ledte efter årsagerne til forskelle i levkårene. Årsagerne til forskellene kan alligevel være grunden til, at man politisk beskæftiger sig med – eller i hvert fald bør beskæftige sig med – ovenstående befolkningskategorier, men det er de politiske begrundelser – og ikke kausale overvejelser – der har ført kategorierne ind i velfærdsundersøgelsen.

c. *Hvad skal være lige?*

Det, der ifølge undersøgelsens teoretiske oplæg ideelt set skal være lige, er velfærden. Hvad denne består af er udledt af menneskesynet og tog konkret form i den referenceramme, der er opridset i *skema 1* og *figur 1*. Forskellige menneskers positioner bør altså være lige – eller måske bedre udtrykt på samme niveau – både i henseende til individuelle ressourcer, sociale relationer og den fysisk/økologisk/økonomiske placering.

Dette er selvsagt et meget generelt svar på, hvad der skal være lige. Den konkrete operationalisering afgrænsede og præciserede dette yderligere til »output« og »objektive forhold« for det enkelte individ.

At det er »output« må for det første ses på den historiske baggrund, at levekårsundersøgelserne kan opfattes som en slags protest mod tidligere tendenser til at måle befolkningens velfærdssituation ud fra den samfundsmæssige resourceindsats på bestemte områder uden hensyn til, hvad de enkelte rent faktisk får ud af disse ressourcer. Det er derfor heller ikke nogen tilfældighed, at undersøgelsesrapporten hedder: Fordelingen af *leveskårene* og ikke *levetilskårene*. *Levetilskårene* er jo blandt de forhold, der er bestemmende for »outputtet«, nemlig *leveskårene*. Denne sproglige sondring synes dog endnu ikke alment udbredt.

»Output«-synspunktet indebar endvidere, at man ønskede at måle den konkrete position på et givet tidspunkt på hver enkelt af levekårselementerne. Heraf følger, at de sider af menneskets situation som omfatter det enkelte individs historiske livsforløb og fremtidige handlemuligheder, og som også kan udledes af det formulerede menneskesyn, ikke blev inddraget.

Tilsvarende medførte i praksis den opfattelse, at det enkelte individ er det centrale og ikke gruppen, at de »kollektive ressourcer« i menneskesynsformuleringen ikke blev inddraget.

»Oplevelsesmomentet« kom heller ikke med. Om end det muligvis ikke var en nødvendighed – så blev det dog en praktisk følge af undersøgelsens afstandtagen fra den subjektive måling. Ved »subjektiv« forstår jeg i denne sammenhæng individets erklærede tilfredshed eller utilfredshed med de kår, som det lever under, hvorimod »objektiv« skal forstås som tilstedeværelse eller ikke – tilstedeværelse af forskellige goder.

Når vi stort set tog afstand fra den subjektive måling havde det to årsager, nemlig dels spørgsmålet om »forklaring« af undersøgelsesresultaterne, dels spørgsmålet om deres politiske anvendelse. Hvad angår »forklaringer« vil det som regel være sådan, at tilfredshed med situationen er afhængig af aspirationsniveauet, hvilket kan indebære, at et individ, som lever under relativt elendige vilkår, efter den »subjektive« opfattelse bliver betragtet som værende på et højere velfærdsniveau end et individ, som lever under relativt komfortable vilkår. Dette må forekomme absurd.

På »anvendelsessiden« må især fremhæves, at den anvendte socialforskning må beskæftige sig med, hvad der ligger inden for den legitime sfære for et lands politiske myndigheder (4). Hertil hører ikke, at de politiske myndigheder skal rette deres målsætninger mod en så omfattende del af menneskets liv, som det ville være tilfældet, hvis målsætningerne skulle knyttes til den enkeltes subjektive oplevelse af sin egen situation. Det bør ikke godkendes, at man eksempelvis søger at dæmpe folks aspirationsniveau i stedet for at forøge deres forsyning med ressourcer. Man kan ud fra dette standpunkt alligevel mene, at vel-

færd teoretisk bør defineres i relation til subjektive oplevelser, men samtidig mene, at genstanden for anvendt velfærdspolitisk forskning må være begrænset til fordelingen af de materielle ressourcer eller andre objektivt målelige forhold. I den grad aspirationsniveauet er bestemt af, hvad man er vant til, ville en mulig konsekvens nemlig ellers være at tildele flest ressourcer til dem, der har mest, hvad der forhåbentlig er i grov uoverensstemmelse med målsætningen for dansk socialpolitik.

Konsekvenserne af ovenstående værdimæssige valg for velfærdsundersøgelsens profil skulle være indlysende. Det bør dog nok også understreges, at det opridsede velfærdsbegreb blev betragtet som »fælles« for alle i den voksne befolkning forstået således, at alle fik stillet de samme spørgsmål vedr. fx helbred, uddannelse, sociale relationer, boligforhold, arbejdsforhold, økonomi mv., og at der ved målingen af positionerne på hver enkelt variabel blev anvendt de samme normer for alle. Vi opererede således med en slags standardiserede normer, som man kunne holde medlemmer af alle samfundsgrupper op imod. Hermed undgik vi at skulle operationalisere os frem til forskellige velfærdsbegreber for forskellige sociale grupper. Alle blev »målt« ud fra samme målestok.

Man kunne selvsagt udmærket have tænkt sig ét velfærdsbegreb for de »lavere« socialgrupper, et andet for de »højere«, ét velfærdsbegreb for de 20–29-årige og et andet for de 60–69-årige. Konsekvenserne af *ikke* at gøre dette, viste sig helt selvfølgelig i undersøgelsens resultater. Havde vi eksempelvis anvendt en anden helbredsnorm for de ældre end de yngre, ville fx levekårmæssigt »extremt belastede«, der var én af de dårligst stillede kategorier, som vi endte med at udskille, sandsynligvis havde indeholdt relativt flere yngre end vi faktisk fandt.

6. De onde forhold og ophobningen

Hvor ordet »velfærd« spillede en central rolle i de forudgående teoretisk prægede overvejelser, måtte dette ord helt naturligt blive fortrængt af ordet »levetår«, jo nærmere vi kom de empiriske resultater. »Velfærd« er jo kun en enkelt position – om end den højeste – på en levetårsskala fra dårlige til gode levetår, og en sådan position på alle levetårskomponenterne i referencerammen skulle det vise sig, at næsten ingen besad.

Alene dette kunne have været en begrundelse for, at undersøgelsen i sine afsluttende analyser måtte koncentrere sig om de dårlige forhold og deres ophobning. Hovedbegrundelsen herfor var dog, at vi – i hvert fald på forberedelsestidspunktet – mente, at det dels er forholdsvis let at opnå enighed om, hvad der er dårlige forhold, dels er muligt – og af og til ønsket fra politisk hold – at sådanne forhold bliver ændret. Aligevel gav afgrænsningen af de »onde« forhold problemer, ligesom fastlæggelsen af, hvad der skulle forstås ved »ophobning« af disse onde forhold.

Når det er vanskeligt at fastlægge helt konkret i hvert enkelt tilfælde, hvad der er dårlige forhold, hænger det selvsagt sammen med, at der ikke på alle områder er enighed om, hvad der er en dårlig levkårsituation. For en række af levkårskomponenterne findes der heller ikke entydige politiske målsætninger, som undersøgelsesresultaterne kan relatere sig til.

På nogle områder går samfundets politiske bestræbelser dog i entydig retning. Som eksempler herpå kan nævnes, at megen uddannelse som hovedregel anses for bedre end lidt uddannelse. At være fri for sygdom som bedre end at have sygdomme. At have rigelig plads i sin bolig som bedre end at være flere personer pr. værelse.

Ved fastlæggelsen af de nøjagtige grænser for de dårlige positioner på hver enkelt af de talrige levkårsvariable har vi dog ikke i undersøgelsen kunnet støtte os til generelle målsætninger. Overalt har der måttet træffes konkrete afgørelser, som ofte har indeholdt et stort element af skøn.

At vi dog næppe har ramt helt ved siden af i udskillelsen af de onde forhold, vil et blik på *skema 3* nok overbevise de fleste om.

At opføre forskelle mellem befolkningskategorier i, hvor stor en andel der har dårlig position på *hver enkelt* af undersøgelsens variable, var ifølge hele undersøgelsesoplægget kun et trin på vejen. Hovedformålet var at sige noget om *den samlede* levkårsituation. I praksis vil dette sige at besvare spørgsmålet om, i hvilken grad dårlige positioner på mange forskellige variable hober sig op hos enkelte individer, og hvor store forskellene er mellem de forskellige befolkningskategorier, når det gælder andelen af individer med sådanne voldsomme ophobninger.

En dårlig samlet levkårsituation måtte således forstås som en dårlig position på alle de tre hovedelementer, der indgår i referencerammen; men hvordan skulle man i praksis »regne sig frem til«, hvem der faldt i denne kategori? Som det fremgår af det foregående er de tre hovedelementer i referencerammen inddelt i en række levkårskomponenter, der så igen er inddelt i levkårsaspekter. Hvert aspekt består igen af mange variable. Af tekniske grunde og af hensyn til overskueligheden var det ved ophobningsanalyserne nødvendigt at samle – eller koordinere – flere enkelte mål til samlede mål, der er udtryk for – repræsenterer – levkårsituationen på et helt aspekt, en hel komponent eller et helt hovedelement af levkårene. En sådan koordinering kan imidlertid foretages på flere måder.

Den kan gøres ud fra et princip om, at man skal være dårligt stillet på én gang på *alle* levkårsvariable, der vedrører en bestemt levkårskomponent, for alt i alt at kunne betegnes som dårligt stillet på hele komponenten. Man kan også i stedet anvende det princip, at en dårlig situation på blot *én af en række* udvalgte variable er så belastende i sig selv, at man må betegnes som alt i alt dårligt stillet på hele komponenten.

Det skulle være indlysende, at det er den *kvalitative* karakter af hver enkelt

af de mange levekårsvariable, der må være afgørende for, hvilke af de to nævnte principper, det er mest rimeligt at anvende. Ved udskillelsen af dårligt stillede blev som hovedregel anvendt det sidste princip, hvorimod det første princip blev anvendt ved udskillelsen af de godt stillede.

Konsekvenserne af denne metode er, at vi således har anerkendt mange kvalitativt forskellige måder at have en dårlig levekårssituation på, og ikke ensidigt udskilt de dårlige forhold, der kunne formodes især at være forbundet med leveforholdene i fx de »lave« socialgrupper.

Tabel 1. Den procentvise andel af 20-69-årige henholdsvis funktionærer i socialgruppe I+II og ufaglærte arbejdere inden for hver alderskategori og køn, som er dårligt stillede på hver enkelt af hovedelementerne individuelle ressourcer, sociale relationer og fysisk, økologisk, økonomisk miljø

	Funktionærer i socialgruppe I+II (A) og ufaglærte arbejdere (B)											
Levekårskomponenter	20-29-årige				30-49-årige				50-69-årige			
	Mænd		Kvinder		Mænd		Kvinder		Mænd		Kvinder	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
	pct. dårligt stillede											
Individuelle ressourcer:												
helbred alene	37	38	(35)	40	29	48	27	43	37	60	(58)	67
uddannelse alene	-	52	(-)	58	1	71	-	84	4	77	(16)	88
individuelle ressourcer tilsammen	-	23	(-)	26	-	33	-	36	3	42	(11)	59
sociale relationer	16	65	(22)	72	22	67	19	72	37	72	(37)	72
fysik, økologisk, økonomisk miljø:												
boligforhold alene	26	55	(44)	52	26	56	31	45	25	47	(37)	40
arbejdsforhold alene	77	57	(61)	37	65	61	57	41	43	47	(47)	22
økonomi alene	9	31	(17)	55	6	26	4	41	4	31	(-)	47
fysik, økologisk, økonomisk miljø tilsammen	5	20	(13)	30	2	16	3	21	-	13	(-)	20

Anm. 1: Paranteserne angiver, at procentbasis er under 25.

Anm. 2: I denne tabel er de ikke-erhvervsaktive indplaceret i socialgrupper og arbejdsstillinger efter hvor de oprindeligt kom fra, før de holdt op med at have beskæftigelse. Dette er sket ud fra det synspunkt, at den oprindelige beskæftigelse er udtryk for de forhold, der som hovedregel har præget den enkelte gennem den længste periode af livet.

Kilde: Erik Jørgen Hansen: *Fordelingen af levekårene. Et sammendrag*. Socialforskningsinstituttets publikation 82, bind V, København 1979, tabel 9.22.

7. Hovedresultater og levekårsprofiler

Alligevel blev resultaterne genkendelige for alle, der ikke går med lukkede øjne gennem vort samfund. Som det ses af *tabel 1* har vi i levekårmæssig henseende, hvad nogle politikere nu kalder et A-hold og et B-hold. Inden for alle alderskategorier og begge køn er andelen af dårligt stillede på hvert af hovedelementerne i levekårene større blandt ufaglærte arbejdere end blandt funktionærer i de øverste socialgrupper – (der er dog en undtagelse, nemlig arbejdsmiljøet.

Det hænger sammen med dels at så relativt mange ufaglærte er arbejdsløse eller gledet helt ud af arbejdsstyrken – og dermed ikke har arbejdsmiljøgener – dels at den sociale skævhed i det psykiske arbejdsmiljø vender »den modsatte vej«). – Dette er et eksempel på resultaterne, når man ser på befolkningens positioner på levokårselementerne hver for sig. Ser man dernæst på, hvor store andele inden for forskellige befolkningskategorier der *på én gang* har en dårlig position både i henseende til helbred, sociale relationer, boligforhold og arbejdsmiljø, og bruger disse forskelle i andele til at »rangordne« beolkningskategorierne, finder man resultater som i *skema 2*. Ufaglærte arbejdere i alle alderskategorier har de største andele af levokårsmæssigt meget svært belastede, mens funktionærer fra de øverste socialgrupper i alle alderskategorier har de laveste andele.

Skema 2. Det mandlige levokårshieraki

		Udvalgte hovedkategorier			
		Nuværende eller sidste stilling	Socialgruppe	Alder	Andel levokårsmæssigt meget svært belastede
Gode levokår ↑ ↓ Dårlige levokår	Selvstændige	I + II	30-49	5 pct. og derunder	
	Funktionærer	I + II	alle aldre		
	Selvstændige	III	20-49		
	Funktionærer	III	20-49		
	Funktionærer	IV	20-49		
	Selvstændige	I + II	50-69	6-10 pct.	
	Selvstændige	III	50-69		
	Funktionærer	III	50-69		
	Faglærte arb.	IV	20-49		
	Selvstændige	IV	50-69	11-20 pct.	
	Funktionærer	IV	50-69		
	Faglærte arb.	IV	50-69		
	Ufaglærte arb.	V	alle aldre		

Kilde: Erik Jørgen Hansen: *Fordelingen af levokårene. Et sammendrag*. Socialforskningsinstituttets publikation 82, bind V, København 1979, skema 16.

Disse på ingen måde overraskende resultater – der selvsagt kun er et par stykker blandt hundrede som tilsammen giver mange flere detaljer i billedet – kan imidlertid risikere at tilsløre den ny viden, som velfærdsundersøgelsen har givet. Hvor ligger da denne nye viden? Først og fremmest i det forhold, at fremherskende tankegange om, at levokårpositioner er »kompenserende«, må afvises. Ved »kompensation« forstås i denne sammenhæng den opfattelse, at bare man inddrager tilstrækkeligt mange sider af levokårene, vil det vise sig, at de, der er dårligt stillede på nogle levokårskomponenter, til gengæld er godt stillede på mange andre. Vi må konkludere, at det tværtimod er ophobning af

dårlige – og for nogle befolkningskategorier gode – forhold, der er det gennemgående træk i levekårenes fordeling i Danmark. Denne konklusion gør dog ikke forståelsen af undersøgelsesresultaterne og deres anvendelse mere enkel. Det faglige sprog, de politiske problemstillinger og dagligdags tankegang er nemlig i vort samfund i høj grad sektoralt orienteret. Man kan fx tale om dem med dårlige boligforhold, dem med dårligt helbred, dem der lider under dårligt arbejdsmiljø osv. Velfærdsundersøgelsen er imidlertid tvær-sektoralt orienteret eller vel ligefrem anti-sektoral. Det var jo den totale situation, der skulle vurderes. Det medførte også, at der måtte konstrueres nye udtryk til betegnelsen af de dårligt stillede kategorier, som vi fandt frem til. Vi forsøgte at vælge sprogligt let forståelige udtryk for kombinationer af dårlige levekårspositioner, der tilsammen danner bestemte *leveskårsprofiler*. Lad mig her fremdrage tre af disse levekårsprofiler, nemlig de levekårs-mæssigt *meget svært belastede*, de levekårs-mæssigt *extremt belastede* og dem, der er i en *fastlåst, dårlig helbredssituation*. Den første kategori blev defineret som dem, der på én gang har dårlige positioner på helbred, sociale relationer, boligforhold og arbejdsmiljø (evt. intet arbejde), den anden kategori er dem, *derudover* har dårlig økonomi. Den tredje kategori er dem, der ud over dårligt helbred har dårlige boligforhold og miljøforhold i og omkring boligen og/eller dårlige sociale relationer og stor arbejdsbelastning i hjemmet (evt. begge dele).

Udskillelsen af den første og den tredje kategori er ridset op i *skema 3* og *skema 4*. Den metode vi har anvendt, og som der er redegjort for tidligere i denne artikel, sikrer efter min opfattelse, at alle alvorlige symptomer, som undersøgelsen har kunnet kortlægge, bliver inddraget i udskillelsen af dårligt stillede. Konsekvenserne er imidlertid, at man med en mere traditionel socialpolitisk tankegang formodentlig vil have meget vanskeligt ved at pege på foranstaltninger mod de dårlige forhold. Kaster vi nemlig et blik på de nævnte skemaer, ser vi, at en »meget svært belastet« eksempelvis kan være en person, der på én gang angiver hyppig lidelse af stærk træthed, angiver ikke at have indflydelse på tilrettelæggelsen af sit daglige arbejde, bor et sted, hvor der er mindre end ét værelse pr. beboer og i øvrigt i sit arbejde angiver at være udsat for risiko for arbejdsulykker eller -skader og fysisk-kemiske gener. Det kan også være en person, der hyppigt indtager sove- eller nervemedicin og samtidig ofte er uønsket alene, er stærkt generet af luftforurening i boligen og i øvrigt har ensformigt arbejde og arbejde, hvor evnerne ikke udnyttes. Tilsvarende eksempler kan uddrages af *skema 4*. Nu viser analyserne imidlertid, at disse eksempler ikke er typiske, hvis de fortolkes på den måde, at de pågældende *alene* er kendetegnet ved de nævnte kombinationer af gener. Der er nemlig i høj grad også sammenfald mellem besiddelse af de forskellige opridsede symptomer *inden for* hvert element.

Alligevel skulle disse eksempler understrege, at velfærdsundersøgelsen ikke specielt peger på en isoleret ekstra indsats i eksempelvis sundhedspolitikken,

familiepolitikken og arbejdsmiljøpolitikken, men den peger derimod på *en koordineret samfundspolitik til forbedringer over et bredt felt efter en model, hvor der ydelses- og servicemæssigt over alt sker en omprioritering til fordel for især ufaglærte, arbejdsløse, ældre og kvinder.*

Dette er undersøgelsens ene dominerende politiske hovedresultat. Det andet lader sig først fremskaffe om nogle år. Kun en gentagelse af undersøgelsen kan vise, om den samlede sociale og økonomiske politik i fremtiden medfører, at eksempelvis de meget svært belastede og dem med en fastlåst, dårlig helbreds-situation bliver en faldende andel og/eller mere ligeligt fordelt mellem befolkningsgrupperne. Ideen bag leviekårsundersøgeserne og som følge deraf den måde, som de er konstruerede på, er jo at give det bredest mulige og socialt gennemtænkte grundlag for at varsko om uheldige sociale udviklinger, og hermed udfordre politikere til at finde løsninger.

Referencer

- (1) Erik Jørgen Hansen: *Fordelingen af leviekårene*. Teori, metode og sammenfatning. Socialforskningsinstituttet publikation 82, bind I, København 1978.
Søren Geckler, Mogens Kring Rasmussen, Bente Enevoldsen, Henning Hansen og Ditte Bre-dahl: *Fordelingen af leviekårene. De enkelte leviekårskomponenter*. Socialforskningsinstituttets publikation 82, bind II, København 1978.
Erik Jørgen Hansen, Søren Geckler og Mogens Kring Rasmussen: *Fordelingen af leviekårene. Den samlede fordeling*. Socialforskningsinstituttets publikation 82, bind III, København 1980.
Erik Jørgen Hansen: *Fordelingen af leviekårene. De dårligst stillede*. Socialforskningsinstituttets publikation 82, bind IV, København 1980.
Erik Jørgen Hansen: *Fordelingen af leviekårene. Et sammendrag*. Socialforskningsinstituttets publikation 82, bind V, København 1979.
- (2) Erik Jørgen Hansen: *Hvordan måler vi det umålelige? – oplæg til undersøgelser af befolkningens velfærd*. Socialforskningsinstituttets småtryk 6, København 1973.
- (3) Denne formulering er lånt fra Johan Galtung: *From Value Dimensions for Social Analysis to Social Indicators*. Paper til VII Nordiske Sociologkongres, 1972.
- (4) Formuleringerne i dette afsnit er stærkt påvirket af Stein Ringen: *Noen hovedtrekk ved den velferdsteoretiske diskusjon i Norden* i Anders Ringen (red.): *Velferdsforskning og socialpoli-tikk*. INAS rapport 75:1, Oslo 1975.

Skema 3. Udskillelse af de leveårsmæssigt meget svært belastede

HELBRED	SOCIALE RELATIONER	BOLIGFORHOLD	ARBEJDSMILJØ
1) Varige, fysiske helbredsproblemer (28 pct.)	1) Arbejdsløst som »hovedbeskæftigelse« (4 pct.)	1) Minimumskravene til en bolig er ikke opfyldt (17 pct.)	1) På én gang risiko for arbejdsulykker m.v. + gener fra fysisk-kemisk kategori (17 pct.)
og/ 2) Store problemer med eller førligheden (11 pct.)	og/ 2) Interesseret i lønnet hel- eller deltidsarbejde (pensionister m. fl. (6 pct.)	og/ 2) Mindre end 1 værelse pr. beboer (10 pct.)	og/ 2) På én gang fysisk krævende og udmattende arbejde (24 pct.)
og/ 3) Store problemer med eller synet (1 pct.)	og/ 3) Ikke venner til at tale eller med om personlige problemer (17 pct.)	og/ 3) Stærkt generet af støj i boligen (11 pct.)	og/ 3) På én gang psykisk anstrengende og forjaget arbejde (21 pct.)
og/ 4) Store problemer med eller hørelsen (2 pct.)	og/ 4) Ofte uønsket alene eller (5 pct.)	og/ 4) Stærkt generet af luftforurening i boligen (7 pct.)	og/ 4) På én gang ensformigt arbejde og arbejde, hvor evnerne ikke udnyttes (7 pct.)
og/ 5) Hyppig lidelse af stærk træthed (23 pct.)	og/ 5) Ikke indflydelse på tilrettelæggelse af det daglige arbejde (17 pct.)	og/ 5) Mere end lidt generet af fugt, træk eller kulde i boligen (11 pct.)	
og/ 6) Dårlige nerver eller (11 pct.)	og/ 6) Ikke medlem af nogen forening eller organisation (12 pct.)		
og/ 7) Hyppig lidelse af eller angstanfald (6 pct.)			
og/ 8) Næsten altid i dårligt eller humør (3 pct.)			
og/ 9) Hyppig indtagelse af eller sove- eller nerve- medicin (9 pct.)			

Anm.: Procenttallene i parentes angiver andelen af hele den 20-69-årige befolkning, der er dårligt stillede på hver enkelt variabel for sig.

Skema 4. Udskillelse af dem, der har en »fastlåst«, dårlig helbredssituation

Dårlig position på IELBRED (40 pct.), dvs.	Dårlig position på BOLIG- OG MILJØ-FORHOLD (27 pct.), dvs. dårlig position på BOLIGSTANDARD (uden samtidig at have god position på miljøforhold (20 pct.) nemlig	Dårlig position på SOCIALE RELATIO- NER (11 pct.) dvs. både dårlig position på primære sociale relationer (21 pct.), nemlig
1) Varige fysiske helbredsproblemer (28 pct.) og/ eller 2) Store problemer med førligheden (11 pct.) og/ eller 3) Store problemer med synet (1 pct.) og/ eller 4) Store problemer med hørelsen (2 pct.) og/ eller 5) Flere periodiske helbredsgener (15 pct.) og/ eller 6) Flere psykiske gener (15 pct.) og/ eller 7) Hyppig indtagelse af sove- eller nervemedicin (9 pct.)	1) Under et værelse pr. beboer (10 pct.) og/ eller 2) Boligen opfylder ikke minimums- kravene (17 pct.) og/ eller 3) Mere end lidt generet af fugt, træk og kulde (11 pct.) og/ eller 4) Temmelig eller meget mørk bolig (4 pct.) og/ eller dårlig position på MILJØFORHOLD (uden samtidig at have god position på bolig- standard (17 pct.), nemlig 1) Stærkt generet af støj (11 pct.) og/ eller 2) Stærkt generet af luftforurening (7 pct.) og/ eller 3) Hvis børn: Utilstrækkelige legemligheder (11 pct.)	1) Har ikke venner til at tale om personlige problemer (17 pct.) og/ eller 2) Er ofte uønsket alene (5 pct.) og/ eller 3) På én gang bor alene og har kontakt med familie under én gang pr. uge og har ikke venner man hyppigt kommer sammen med (1 pct.) og Dårlig position på arbejdsbelastning i hjem- met (50 pct.), dvs. 1) Udfører mindst 10 pct. mere end sin forholdsmæssige andel af det huslige arbejde (37 pct.) eller 2) Øvrige enlige (13 pct.)
OG ENTEN	ELLER	

Anm.: Procenttallene i parentes angiver andelen af hele den 20-69-årige befolkning, der er dårligt stillede på hver enkelt variabel for sig.